

Boris Milosavljević

PLATONOVA STRUKTURA STVARNOSTI

Prema svedočanstvima o nepisanom učenju (ἄγραφα δόγματα)¹ i dijalozima može da se sagleda celina Platonovog učenja u njenoj sistematskoj formi. Iako se Platonova filozofija ne može nazvati sistemom u modernom smislu te reči, pre svega zbog izostajanja novovekovnog subjekta, ona ima systemske odlike, kako u pogledu pretenzije na sveobuhvatnost i potpunu sliku celine stvarnosti, tako i zbog metode koja omogućuje opšti uvid (generalizujući smer), ali i pojedinačni (elementarizujući smer), kao i njihovo međusobno povezivanje zahvaljujući dijalektici. Preko dijalektike se upravo i određuju različiti slojevi stvarnosti, ali se u njenom razumevanju nalazi i razlika između Platonovog učenja i izvođenja hijerarhije sveta kod neoplatoničara putem emanacije.

Prevazilaženjem schleiermacherovskog² tumačenja Platonovog učenja, svedenog na interpretaciju dijaloga i odbacivanje nepisanog učenja, omogućeno je drugačije, bogatije, koherentnije i jasnije sagledavanje celine Platonove filozofije, kako u pogledu njenog sistemskog lika, tako i u posebnim aspektima njenog ispoljavanja kao ontologije, aksiologije, političkog učenja, etičkog učenja, ali i pojedinačno u smislu interpretacije nejasnih mesta u dijalozima³. Zasluga novog pristupa platonizmu je dvostruka, prvo zbog toga što je veliki i složen posao prikupljanja, razvrstavanja i upoređivanja građe za rekonstrukciju Platonovog učenja kao celine, dosledno i skoro u potpunosti obavljen, uključujući i ponovno aktualizovanje zapostavljenih, mahom usamljenih tumačenja Platonove filozofije⁴, ostavljenih po strani u protekla dva veka dominantnog uticaja schleiermacherovsko-zellerovske tradicije, i drugo, zbog neposredne primene hermenutičkog postulata o sagledavanju hermeneutičke situacije interpretatora u kontekstu tumačenja njegove interpretacije ranijih učenja. Zahvaljujući ovim komponentama omogućena je refleksija, kako ranijih tako i savremenih interesa u tumačenju Platona, dat im je legitimitet⁵ ako se prethodno uzdrže od ishitrenih zaključaka (stave u zagrade "predrasude") i postupno obave "predradnju" hermenutičkog sagledavanja celine i dela Platonovog učenja izbegavajući "rđava stapanja horizonata". Pri tom ponuđena je mogućnost jedne celovite slike Platonovog sistemski zamišljenog učenja kao i novog sagledavanja iz tog ugla uticaja platonizma u oba njegova vida (radikalnije monističkom ali i preko dvojstva načela) na tok evropske filozofske misli.

Zahvaljujući nepisanom učenju može da se sagleda celina Platonove filozofije⁶ u kontekstu antičke misli, gde Platonovo učenje posreduje između presokratovaca i sofisticko-sokratskog perioda s jedne strane i platonističke tradicije i Aristotelove filozofije sa druge strane. Za razliku od Sokrata Platon nije odbacio presofističke filozofije prirode, već je naprotiv na njihovom tragu produžio svoja istraživanja i izgradio svoje učenje. On je, u stvari, pokušao da sokratovska etička načela i određene delove grčke običajnosti poveže sa ontološkim učenjima o načelima i uzrocima stvarnosti i tako

formuliše jedinstven sistem u kome sve ima svoje mesto. Kada se Platonovo učenje i njegov metod sagledaju u svojoj celovitosti postaje jasno da u grčkoj filozofiji nije bilo preloma u prelasku sa tzv. kosmološkog na antropološki period. Kako teorija ideja, tako i teorija načela imaju korene u presokratskim učenjima. Osim presokratskih filozofija nesumnjiv uticaj na formiranje Platonovog učenja imala je grčka mitologija, preko presokratskih kosmogonija, naročito pitagorejske, ali i grčko shvatanje života i obrazovanja, odnosno paideje. U određenim aspektima šarenolike grčke mitologije mogu se naći uzori za neka Platonova rešenja i to više u teoriji načela nego u teoriji ideja. Platon ne samo da je imao uvid u razvoj cele istorije grčke filozofije od njenih ranih mitoloških korena pa sve do njegovih neposrednih prethodnika, već je svoje filozofsko učenje u potpunosti istorijski utemeljio reflektujući celinu dotadašnjeg grčkog misaonog iskustva. Pri tome on nije ni samo promišljao taj razvoj, niti je, sa druge strane, vršio puke eklektičke kompilacije, već je obuhvatio u jedinstven filozofski sistem sve razvojne faze grčke filozofije do njega. Platon je, u stvari, na nov način rešio osnovno pitanje presokratske filozofije - pitanje jednog i mnoštva, čime se nije samo nadovezao na prethodnike već je omogućio i ukidanje, odnosno prevazilaženje elejskog i drugih rešenja ovog problema. On je svakako mislio na tragu elejskog učenja ali ga je prevazišao ukazujući na jedinstvo celine sveta sastavljenog kako iz jednog (istine) tako i mnoštva (mnenja). Neka njegova gledišta, na prvi pogled novina u filozofiji, ili naizgled iznuđena, kompromisna rešenja proistekla iz dugotrajnih kritika i polemika vođenih Akademiji, u stvari su stanovišta sa dugom predistorijom u grčkoj kulturi i životu čiji duh je, bez obzira na filozofsku distancu, ostavio snažan trag u antičkoj filozofiji⁷. Mitološki opisi i korišćenje mitskog jezika, ne samo da kod Platona imaju posebnu težinu i namenu u dijalogima, već su veoma upečatljivo izraženi u učenjima Platonovih nastavljača u Akademiji, ali i u neoplatonizmu. Međutim, svakako najvažajni izvori za Platonovo učenje su zasnovani na poimanju jednog i razlici između jednog i mnoštva što je tek u jednom artikulisanom filozofskom načinu izražavanja moglo da se postavi na jasan način. Nije samo presokratovsko učenje o jednom uticalo na Platonovo utemeljenje metafizike, već i poreklo njegovog shvatanja protivnačela kao mnoštva i neograničenog treba tražiti u presokratskoj misli. Zbog toga bi za shvatanje korena, kako teorije ideja, tako i teorije načela bilo neophodno uočiti neke od relevantnih kako neposrednih, tako i posrednih izvora za celinu Platonove filozofije. Kod presokratovaca se može uočiti nekoliko, različitih po važnosti i obimu, ali svakako veoma uticajnih izvora Platonovog učenja. Svakako najobuhvatniji je (1) uticaj eleatizma u njegovom henološkom, odnosno monističkom obliku kako je izveden kod Zenona i Melisa i to zato što se odnosi na prvo vrhovno načelo. Drugi značajan izvor je (2) pitagorejsko shvatanje funkcije brojeva u konstituisanju stvarnosti, što je višestruko uticalo na Platona, od teorije ideja, preko pojma učestvovanja izvedenog, prema Aristotelovom svedočanstvu, iz pitagorejskog pojma "oponašanja" i neposrednog inkorporiranja matematičkih stvari u celinu stvarnosti do Filolajevog shvatanja mere. (3) Heraklitov uticaj nije dovoljno svesti na shvatanje promenljivosti čulnih stvari u formulisanju teorije ideja, jer je kako za celinu Platonovog

učenja, tako i za prevazilaženje problema jedno - mnoštvo, daleko značajnije sinoptičko jedinstvo suprotnosti kao daleko jači podsticaj za Platonovu radikalnu dijalektizaciju stvarnosti od sokratske usmene dijalektičke metode.

Nakon sagledavanja izvora Platonovog nepisanog učenja, posredovanja Sokratove usmene dijalektike zahvaljujući kome se Platonovo učenje i razlikuje od učenja presokratskih fizičara, ali i neodumica, kritika i "prerada" njegovih neposrednih učenika, moguće je izvršiti rekonstrukciju celine Platonovog učenja, pre svega, naravno ontologije, odakle je posle relativno jednostavno naznačiti smerove za izvođenje posebnih disciplina, koliko to dopušta sama zamisao njegovog višestruko isposredovanog sistema koji ne treba shvatiti kao sistem derivacije. Pošto pod pojmom nepisanog učenja u sadržinskom smislu treba podrazumevati najviši nivo Platonove teorije, same osnove njegove ontologije, ali i metodologiju izvođenja stvarnosti iz prvog para načela, nemoguće je izložiti nekakvo odvojeno nepisano učenje od onoga što je i sam Platon pismeno izneo. Zato je rekonstrukcija nepisanog učenja zasnovana na integrisanju celokupnog Platonovog korpusa, dakle kako pisanog tako i nepisanog, analogna istom postupku uvek primenjivanom, kada je reč i o teoriji ideja, jer i teorija ideja nije iznesena kao neko jedinstveno učenje, već je uvek reč o rekonstrukciji na osnovu dijaloga. Dakle, kao što se teorija ideja rekonstruiše na osnovu dijaloga, tako se nepisano učenje rekonstruiše na osnovu dijaloga i svedočanstava. Jedino zahvaljujući takvom postupka moguće je sagledati celinu Platonovog učenja kao jednog strogog hijerarhijskog poretka, ali istovremeno, zahvaljujući dijalektici, i veoma elastičnog i prilagodljivog sistema.

Prva načela

(1) Na vrhu Platonove hijerarhije stvarnosti nalazi se jedno ($\tau\acute{o}$ ἓν) kao prvo načelo i uzrok celokupnog bivstvovanja, odnosno "načelo suština i sastojak svega" ($\alpha\rho\chi\eta$ καὶ οὐσία καὶ στοιχεῖον πάντων, *Met.* 1080b 6-8)⁸. Jedno je apsolutno, transcendentno⁹ i neizrecivo, pošto je sa one strane stvarnosti¹⁰. Jedno nije ni bivstvujeće, ni bivstvovanje, niti suština jer se ne može ni potvrdno ni odrečno odrediti kao što je pokazano u prve tri hipoteze dijaloga *Parmenid*, zbog čega i jeste i nije, a čak se ne može reći ni da je jedno:

"οὐδ' ἄρα οὕτως ἔστιν ὥστε ἓν εἶναι" (*Parm.* 141d).

Dakle, Platonovo jedno ima poreklo u presokratskim shvatanjima jednog ali se razlikuje kako od jednog kao jedinstva suprotnosti (Hēraklit) jednosti bivstvovanja (Elejci), tako i jednog kao jedinice (pitagorejci), mada omogućuje sve ove oblike jednosti kao što se može izraziti i teološki (*Leg.* 716c), što najverovatnije upućuje na Ksenofana. Sa druge strane delotvornije je i prisutnije na svim nivoima stvarnosti od jednog u Speusipovom učenju, Aristotelovog shvatanja jednog, ali i kasnijih platoničarskih i neoplatoničarskih razumevanja statusa jednog, jer iako se neoplatoničari neposredno pozivaju na *Parmenida*, oni uvode neku vrstu samoutemeljenja jednog (Plotin. *Enn.* VI 8), emanaciju iz jednog, potiskuju dijalektiku i skreću u radikalniji monizam.

Neizrecivo jedno se ipak, uslovno govoreći, može odrediti i to iz aksiološkog aspekta kao dobro (ἀγαθόν), ali i ontološkog (osim kao jedno) kao granica i mera (μέτρον). Prvo načelo se naziva dobrom po sebi (αὐτὸ τὸ ἀγαθόν), iz njega proizlazi bivstvovanje (εἶναι) i suština (οὐσία), ali ono nije ideja, niti bivstvovanje, niti suština već je iznad suštine: "ἐπέκεινα τῆς οὐσίας" (*Resp.* 509b 8-9). Jedno kao dobro - ὅτι ἀγαθόν ἐστὶ ἔν (Aristox. *Harm. elem.* II 38, Da Rios) nalazi se na vrhu hijerarhije dobrih stvari, što neretko dovodi u zabunu u dijalozima jer se dobro koristi kao pridev u često postavljanim sokratskim pitanjima "šta je dobro?", ali se jasno razlikuje od dobra kao načela¹¹. Pošto iz dobra nastaju bivstvovanja i suština, ono nema samo etički aspekt, već i ontološki, tj. ta dva aspekta su jedinstvena u njemu.

Kao granica (πέρας) jedno je negativno određeno jer granica ograničava nešto, zbog čega se "prvo" preciznije određuje kao mera (μέτρον) u *Filebu* (66a 6-8), preko dobra u *Državi* (504b-c) i *Protagori* (357a-b), ali i kao mera mnoštva (*Met.* 1088a 8). Da je mera načelo svedoči i Aristotel: "mera i jedno (su) načela." (*Met.* 1088a 9) Mera je, kao najtačnija mera (ἀκριβέστατον μέτρον), aspekt jednog koji se odnosi prvenstveno prema količini, ali količina ima najviši ontološki status, pošto iz prvih načela prvo nastaju prvi (idealni) brojevi. Važnost mere postaje daleko jasnija kada se shvati uloga drugog načela, pošto se preko mere određuje sve što je smešano, a mešavina (σύμμειξις) je cela stvarnost ispod prvih načela, zbog čega se prvom merom određuje mera mešanja svake pojedinačne stvari na njenom mestu prema rodu i nivou stvarnosti kome pripada.

(2) Drugo načelo se, prema svedočanstvima, naziva neodređenom dvojinom (ἀόριστος δυάς), (Arist. *Met.* 1088b 28, *Simplic. In Antist. Phys.* 151, 6 – 19, *Test. Plat* 8 i dr.)¹², dok se u dijalozima spominje kao neograničeno (*Fileb*), mnoštvo (*Parmenid*) i nekada, u svojoj osnovnoj funkciji, veliko - malo (μέγα-μικρόν) (*Prot.* 356 d, *Phedo*, 102, *Phil.* 14d). Kao i prvo načelo i drugo ima predistoriju u različitim presokratskim određenjima neograničenog (ἄπειρον) kao prvog uzroka (Anaksimandar, Melis) ili drugog (pitagorejci), tj. neodređenog (τὸ ἀόριστον) kao neograničeno velikog i neograničeno malog (Anaksagora, vid. *Met.* 989b 17-22 i fr. 3; *eis Phys.* 164, 17-20). Neodređena dvojina se tako zove zbog dvostrukog smera njenog određivanja prema neograničeno velikom i neograničeno malom, ali je Platon određuje i kao "podležeću tvar" (*Met.* 987b 20, 988a 11-12). Neodređena dvojina je kao tvar i neograničeno, u funkcionalnom smislu, gradivna množina. Pošto je zabunu još kod Simplikija (*In Antist. Phys.* 151, 6 – 19) izazivalo određenje drugog načela kao tvornog, jer se ideje nalaze ispod njega, a Platon je ideje odredio kao nečulne, treba naglasiti da je neodređena dvojina "umna" tvar, tj. uobličljiva (ἐκμαγεῖον), ugostiteljka (ὑποδοχή) primajuće (μεταληπτικόν) (oblika), kako je nazvana u *Timeju*, na svakom nivou hijerarhije stvarnosti, a ne tvar samo u smislu čulne stvari. Ako se uzme da jedno proizvodi bivstvujuće kao aktivno načelo, a neodređena dvojina kao pasivno načelo prima, ona je i ne bivstvujuće (μὴ ὄν) iz *Sofista*, kako svedoči Aristotel:

"...oni (platoničari) međutim i veliko i malo postavljaju jednako kao nebivstvujuće, bilo oboje zajedno bilo svako pojedino posebno". (*Phys.* 192a 7)

Pošto je i jedno, a ne samo neodređena dvojina, nebivstvjuće (*Parmenid*), ovakav način izlaganja može da dovede do zabune, što je verovatno i bio jedan od razloga nezapisivosti nepisanog učenja, pošto stalno treba voditi računa o nizu važnih momenata. Dakle, ovde je nebivstvjuće drugo načelo jer se već kontekst izlaganja odnosi na razumevanje jednog u njegovom delotvornom aspektu, što uključuje i potvrđna određenja.

Drugo načelo je, kao protivnačelo jednom, načelo umnožavanja, stepenovanja tj. mnoštva, podjednako temeljno kao i prvo načelo, ali mu nije jednako¹³. Jedno ne proizvodi drugo načelo jednostavno kao kod neoplatoničara, iako mu jeste nadređeno, čime se izbegava paradoks "samoudvajanja pra-jednog"¹⁴:

"Jer njima se činilo kako će sva bivstvjuća biti jedno, naime samo bivstvovanje, ako se ne razreši i ne pobije Parmenidov stav 'jer ovo nećeš nikada saznati da jeste nebivstvovanje', nego da je nužno dokazati kako nebivstvovanje biva. Jer će samo tako - iz bivstvovanja i nečega drugog bivati bivstvjuća, ako su ona mnogo". (*Met.* 1089a 2- 7)

Tako se, izbegavanjem elejskog problema, omogućuje da iz odnosa bivstvovanje - nebivstvovanje nastaju bivstvjuća. Bivstvjuće (ὄν) nije jedno (ὄν = ἕν) već je mnoštvo - bivstvjućih (ὄντα), odnosno jedno bivstvjuće podrazumeva druga bivstvjuća, ali tako da su sva bivstvjuća podređena jednom kao svom najvišem načelu, odnosno načelu bivstvjućih (ἀρχὴ τῶν ὄντων)¹⁵. Načelo suprotno jednom, dakle nije samo opreka jednom, jer bi takvo shvatanje *neodređenu dvojину* brzo utopilo u *jedno* čime bi se celo učenje vratilo na elejsko sveopšte jedinstvo, već je sasvim suprotno, odnosno protivrečno načelo kao nejedinstvo, odnosno ne-jedno¹⁶. Međutim, iako je neodređena dvojina nešto ne-jedno i kao takvo kontradiktorno jednom, ona jeste jedno jer je jedno jedinstveno načelo, pošto nije dva već je jedno. Aristotel kritikuje ovakvo shvatanje neodređene dvojine, smatrajući da ona podrazumeva dva načela, načelo velikog i načelo malog (*Met.* 1083b 23) jer:

"Ako opet svaka pojedina od jedinica potiče od oba izjednačena (velikog i malog), kako će dvojina biti jedna priroda sastavljena od velikog i malog? Ili kako će se razlikovati od jedinice? (*Met.* 1083b 29-32)

Kao posledicu ovoga, Aristotel pokazuje da je onda ili reč o drugom načelu kao jednom, čime se ono opet ne razlikuje u svom najvažnijem ontološkom aspektu od jednog, ili o trojstvu načela tj. jednom, velikom i malom (*Met.* 192a 9-12)¹⁷, što je najverovatnije i navelo Speusipa da drugo načelo preimenuje u "mnoštvo". Međutim, verovatno je Platon smatrao da je neodređena dvojina jedno načelo kada se potvrđno izražava kao nešto bivstvjuće (i kao odnos), ali da je u svom "neizrecivom" izvornom vidu ona upravo ne-jedno. Pošto se preko brojeva ne može do kraja izraziti neograničenost oba smera neodređene dvojine Platon je to demonstrirao preko fizike (*Simplic.* In Arist. Phys. 453, 30 - 455, *Test. Plat.* 23 B), što omogućuje neograničenu deljivost, jer ono što je puno (neprekidno) (συνεχές) kao kocka jeste dalje deljivo (διαίρετόν). Određenje prirode velikog i malog preko fizike imalo je odlučujuću prednost u odnosu na matematičko

izvođenje, jer Grci nisu poznavali negativne brojeve, zbog čega neograničeno umanjavanje nije moglo matematički da se izrazi podjednako kao i uveličavanje.

Odnos unutar neograničeno deljivog u dva različita, neodređena smera, kao *veliko* i *malo*, jeste oprečan,¹⁸ čime se utemeljuju osnovna ontološka načela platonovske filozofije kao paradigme za određenje bivstvjućeg i specifičnih komparativnih odnosa prema idejama (slično - neslično, jednako - nejednako, isto - različito). Pod jedno spadaju odlike jednako, slično i-isto (τὸ αὐτὸ καὶ ὁμοιον καὶ ἴσον), dok mnoštvo (πλήθος) određuje drugo, neslično i neisto (τὸ ἕτερον καὶ ἀνόμοιον καὶ ἄνισον), što su ujedno i osnovni odnosi između prvih načela koja su međusobno višestruko suprotna (*Met.* 1054a 20-32, Ps. Alex. *In Arist. Metaph.* 615, 14-17, *Test. Plat.* 41 B Gaiser).

Idealni brojevi

Iz prvog i drugog načela, zahvaljujući njihovoj "saradnji", nastaje stvarnost, tako što jedno kao aktivno načelo granicom ograničava neograničeno¹⁹, čime se proizvodi struktura stvarnosti²⁰, kao što svedoči Teofrast:

"Sam Platon, iako svodeći sve na načela, dotiče se i drugih stvari povezujući ih sa idejama, ideje sa brojevima, a brojeve sa načelima". (Teophr. *Met.* 6b 11-14.)

Prema svedočanstvima o nepisanom učenju, posle prvih načela, na sam vrh hijerarhije stvarnosti dolaze idealni brojevi kao jedno (jedinica), dva itd, odvojeni, kako od čulnih, tako i od matematičkih brojeva, i oni kao proizvođači postavljeni od načela učestvuju u određivanju ideja i služe kao garant ispravnosti ideja²¹:

"Prvi je broj dva, a njegovim načelima je postavio jedno i veliko i malo."

(*Simplic. In. Arist. Phys.* 454, 28-29)

Prvi brojevi se proizvode tako što jedno ograničava neodređenu dvojinu čime nastaje dvojinu u brojevima (*Alex. In Arist. Metaph.* 56 21-22), odnosno dvojinu proizvodi broj dva dupliranjem jednog, ali ne jednog u njegovoj osnovnoj funkciji, već kao prvoproizvedenu jedinicu, da bi dalje proizvodila druge brojeve dodavanjem dvojci i svakom sledećem broju ili jedno ili svoj prvi proizvod dva²². Ovo je jedna verovatna varijanta proizvođenja jer nije sasvim razumljivo kako prvi brojevi nastaju:

"...dok je od dvojine (Platon) načinio drugu prirodu zbog toga što se brojevi, osim prvih (ἔξω τῶν πρώτων), lako proizvode iz dvojine kao iz uobličljive stvari". (*Met.* 988a 33-35)

Međutim, iako se prvi (idealni) brojevi ne proizvode "lako" kao ostali što Aristotel kritikuje, nesumnjivo je da neodređena dvojinu kao nešto što je dva, sudeluje u proizvođenju idealnog broja dva, dok izgleda da jedinicu "direktno" proizvodi jedno:

"Postavili su dakle najvišim načelima prvu jedinicu i neodređenu dvojinu...iz jednog nastaje prva jedinica, a iz jednog i nedoređene dvojine nastaje dva". (S. *Empir, Adv. mathem.* X 275-277, *Test. Plat.* 32 Gaiser)²³

Sa druge strane ostaje pitanje da li je već i prvoproizvedena jedinica smešana od prva dva načela ili potiče samo od jednog, na šta Aristotel ukazuje kao na protivrečnost u određivanju statusa jedinice i neodređene dvojine:

"Govoriti istovremeno oboje, da je jedinica posle jednog prva i druga i da je dvojina prva, nemoguće je". (*Met.* 1081b 6-8)

Dakle, pitanje je da li je posle jednog prva jedinica ili je prva neodređena dvojina, tj. šta je na drugom mestu. Ako je neodređena dvojina drugo načelo, kako jedinica može da ne bude sastavljena i od neodređene dvojine? Sudeći prema Aristotelovim svedočanstvima jedinica je kod Platona imala vrlo visok status kao načelo bivstvjućeg, možda čak i status nečega u čijem proizvođenju ne sadejstvuje i drugo načelo. U svakom slučaju jedinica ne spada u broj jer kao Grci su brojem smatrali tek broj dva²⁴.

U dekadi prva četiri broja (tetrahija) igraju odlučujuću ulogu kako u Platonovoj kosmologiji, tako i u kosmologiji njegovih naslednika. Ovo četvorstvo takođe ima i geometrijski aspekt, mada kod Platona nije jasno kako je to vezano za njihovu suštinsku prirodu, dok se kod Speusipa može videti da su geometrijske stvari odvojene od ostalog bivstvovanja. U svakom slučaju, jedno je tačka, dva linija, tri površina, četiri zapremina. Prema Aristotelovom svedočanstvu (*Met.* 992a 20) Platon je odbijao da razdvoji liniju u tačke, već je radije postulirao "nedeljive linije".

Dakle, jedinica, osim što je načelo bivstvjućeg i tačka (u geometrijskom aspektu) jeste i načelo idealnih brojeva, 2 načelo linije, 3 načelo površine, 4 načelo zapremine, što daje sliku pitagorejskog četvorstva (τετρακτύς) čiji zbir daje broj 10 ($1+2+3+4=10$), što dalje omogućuje proizvodnju idealnih brojeva i preko broja deset²⁵. Prva četiri broja su načela koja omogućuju vezu između apsolutnog jedinstva jednog i trodimenzionalne fizičke mnoštvenosti oko nas. Dakle, iz jednog i neodređene dvojine proizvode se idealni brojevi, da bi iz njih bili izvedeni geometrijski oblici i to iz broja 2 ideja linije i neodređeno dugo-kratko, iz broja 3 ideja površine i neodređeno široko-usko, iz broja 4 ideja zapremine i duboko-plitko kao neodređena dubina. Idealni brojevi i geometrijski oblici se nalaze u korelaciji sa stanjima duše, i to tačka prema umu, linija prema znanju, površina prema mnenju i zapremina prema čulnom opažanju:

"Um je jedno, znanje dva, (jer se odnosi samo na jedno), mnenje je broj površine, a opažanje je broj čvrstog tela. (*De An.* 24-26)

Dalje se jedinici (1) pripisuje ideja bivstvjućeg, broju 2 ideje (odnosno metaideje) sličnosti i različitosti, odakle slede oblici, odnosno ideje, da bi nakon ideja došao sloj matematičkih brojeva kao uzora čulno opažljivih stvari koje, dakle, preko brojeva učestvuju u idejama. Međutim, izgleda da Platon nije do kraja izveo sasvim jasnu podelu slojeva stvarnosti, posebno u onom delu gde se posle brojeva razmatraju geometrijske i stereometrijske figure. Prikaz osnova čulnog sveta počinje od jedinica i minimalnih veličina kao što su nevidljive linije nastale iz razgraničenja velikog i malog preko jedinstva²⁶. Elementi čulnog telesnog sveta, stereometrijski formirani kao pravilni poliedri (vatra kao tetraedar, voda kao ikosoedar, vazduh kao oktaedar i zemlja kao kocka)

predstavljani su na zajednički način uz pomoć procedure dimenzionalne analize preko površina i linija do tačaka jedinstva (nedeljive linije)²⁷.

Izgleda da odlučujuću ulogu u postavljanju prvih brojeva igra jedno iz aspekta mere. Mera omogućuje strukturu ovog, možda najslabijeg dela Platonovog nepisanog učenja, jer se preko nje postavljaju zasebne mere svakog posebnog roda. Te zasebne mere su zamišljene kao podnačela. Dakle, prva četiri broja imaju višestruku funkciju u zasnivanju stvarnosti, ali njihovi zasebni aspekti su međusobno nesamerljiva podnačela, zbog čega se ne mogu neposredno meriti aspekti jedinice kao načela idealnih brojeva, načela bivstvjućeg, načela tačke, načela uma, ali ni podvrstano načelo površine sa načelom zapremine itd. Pošto je količina određena merom, dalje se postavlja analogija sa drugim rodovima gde je u osnovi mera kao prvo posebno načelo, tako da se svako posebno merenje može da odvija samo pod jednom posebnom merom. Tako bi dužini mera bila dužina kao načelo, širini širina, zapremini zapremina, dok se dužina ne bi mogla meriti širinom jer pripada drugom načelu. Platon se oštro suprotstavlja kod Grka opšteprihvaćenom uverenju o merljivosti celokupne stvarnosti na jedan jednostavan način, utemeljenom na zamisli neposrednog merenja različitih geometrijskih oblika i tela:

“Kakve su, zatim, dužina i površina prema zapremini, i međusobno, površina i dužina? Zar ne mislimo o tome tako svi Heleni, da na neki način jeste moguće međusobno merenje?”

Baš tako.

Ali, to nikako nije moguće...”. (*Leg. Z*, 820a – 820c)

Prema Platonovom mišljenju nemoguće je meriti različite stvari istom merom, jer postoji unutrašnja mogućnost merenja ograničena načelom iz kog proističe, zbog čega se ne može meriti zapremina širinom, ili površina dužinom:

“...(ako) odista nisu, niti uopšte mogu jedne drugim, a ti ih sve smatraš takvim, šta misliš, kakvo je onda stanje stvari?”

Očigledno loše”. (*Leg. Z*, 820a – 820c)

Utvrdivši da su različite stvari nemerljive istom metodom, Platon dalje tvrdi da isključivo:

“Dužina, mislim, prema dužini i širina i zapremina isto tako može biti merena po prirodi”. (*Leg. Z*, 820a–820c).

Povezivanje različitih geometrijskih oblika i tela, odnosno odvojenih načela, odvija se preko višeg pojma mere kao uzroka posebnih mera-načela i kao njihovog jedinstva u spoju omogućenom merom-uzrokom. Izgleda da-se akademijско učenje o meri može dovesti u vezu sa svedočanstvima o pitagorejskom učenju, pogotovo sa Filolajevim učenjem o matematičkom utemeljenju stvarnosti:

“...zaista 1 tačka, a 2 linija, 3 trougao, 4 piramida; a oni svi jesu prvi i načela od (svakog) posebno istog roda”. (*Theol. Arithm*, p. 82. 10, Diels, A 13)

Za razliku od proizlaženja jedne iz druge stvari trebalo bi, dakle, odvojiti načela, jasno podelivši njihove domene tako da se ne mešaju niti neposredno proizvode jedni druge:

“Opet je i kod rađanja: prvo, zaista načelo jeste po veličini tačka, drugo linija, treće površina, četvrto telo”. (*Theol. Arithm.*, p. 82. 10, Diels, A 13)

Stiče se utisak da naglašavanje posebnih načela onemogućuje međusobno proizvođenje jednog načela iz drugog, ali sa druge strane ne isključuje se ni mogućnost neke vrste proizvođenja jednog načela iz drugog, ali izgleda samo na načelan način da se ne bi ugrozila njihova strogo utemeljena odvojenost.

Pošto se u pisanom učenju ne objašnjava uloga mere u izgradnji matematičke stvarnosti neki odgovori se mogu naći kod Aristotela, posebno u *Metafizici*, mada uvek treba voditi računa o razlici između Aristotelovog svedočanstva i Aristotelovog vlastitog učenja²⁸. U Jota knjizi se, pre ukazivanja na neposredan odnos vrhovnog jednog i mere, nabrajaju različiti načini upotrebe termina jedno:

“Jer zato se na toliko načina kaže jedno: ono što je po prirodi neprestano i celo, i svako posebno i opšte...”. (*Met.* 1052b)

Aristotel rezimira različite nivoe određivanja jednog izvedene od Platonovih najranijih dijaloga gde se kao jedno određuje ideja, odnosno oblik (*Eutifron*), preko jednog kao čulne pojedinačne stvari čije je jedinstvo mera (*Fileb*) do jednog kao najvišeg načela i refleksije o potpunoj raznolikosti upotrebe termina jedno (*Parmenid*). Međutim, prvenstveno značenje jednog jeste:

“...prva mera svakog posebnog roda, a najpre količine, jer odatle je ipak to došlo”. (*Met.* 1052b)

I ovde se ponavlja visok status mere u Platonovoj ontologiji, naglašavanjem prvog načela kao prve mere svakog posebnog roda ($\pi\rho\omega\tau\omicron\nu\ \acute{\epsilon}\kappa\acute{\alpha}\sigma\tau\omicron\nu\ \gamma\acute{\epsilon}\nu\omicron\upsilon\varsigma$), što je u neposrednoj vezi sa teorijom proizvođenja stvarnosti, doradenom na osnovu Filolajevog učenja:

“Isto je tako i u raspravama *O filozofiji* izloženo, tj. da samo živo biće proizlazi iz same ideje jednoga i prve linije, i prve širine i prve zapremine i ostalo na isti način. Još i na drugi način um je jedno, znanje dva (jer se odnosi samo na jedno), mišljenje je broj površine, a opažanje broj čvrstog tela. Brojevima naime nazvane su same ideje i načela, a sastoje se od sastojaka. Jedne se stvari shvataju umom, druge znanjem, treće mišljenjem, četvrte opažanjem, a ovi brojevi su ideje stvari”. (*De An.* 404 b 18 – 30)

U ovom Aristotelovom svedočanstvu vidi se redosled proizvođenja stvarnosti od idealnih brojeva kao garanta proizvođenja i najosnovnijih načela zasebnih rodova iz kojih se dalje izvode posebiji rodovi po analogiji sa istim postupkom kod viših rodova. Pri tom svaki poseban rod ima svoju meru, ali mera prvenstveno ima matematičko poreklo, jer potiče od mere neke količine, odnosno broja. Bez količine kao osnovnog mnoštva mera ne bi bila potrebna, a Platonova ontologija bi se vratila nazad na jednostavno prvobitno jedinstvo elejskog učenja o jednom:

“Jer mera je ono čime se saznaje količina, a saznaje se ili po jednom ili po broju – količina kao količina, dok svaki broj po jednom, tako sva količina se saznaje kao

količina po jednom, i prvo koje saznaje količine je samo jedno po sebi; zato je jedno načelo broja kao broja". (*Met.* 1052b 19)

Ovo mesto je potpuno nerazumljivo ako se ne uzme u obzir naredna rečenica i ne protumači u skladu sa sličnim razmatranjima u *Filebu* i *Zakonima*²⁹:

"Odatle se, naime, i drugde naslovljava merom prvo koje svako posebno saznaje, i mera svakog posebno je jedno: u dužini, u površini, u zapremini, u težini". (*Met.* 1052b 21)

Dakle, u *Metafizici* kao i u *Filebu* mera se povezuje sa saznanjem i određuje kao ono čime se saznaje količina. Saznavanje količine po jednom ili po broju trebalo bi tumačiti kao razliku između načela količine (jednog), sa jedne strane, jer sva količina se saznaje kao količina po jednom, i sa druge strane, brojanja neke posebne količine – "količine kao količine". Prebrojavanje količine kao količine podrazumeva neki poseban broj (svaki broj) što bi trebalo da navede na mišljenje da svaki broj potpada pod jedno načelo (ideja-broj). Pošto se količina određuje brojanjem, a svaki broj saznaje po jednom, onda se i količina saznaje po jednom, a prvo koje saznaje količine je samo jedno ($\tau\delta$ $\acute{\epsilon}\nu$) preko jedinice ($\mu\omicron\nu\acute{\alpha}\varsigma$). Drugim rečima, količina je neki broj, brojevi su pod načelom broja (ideje broja), načelo broja je jedno, pa se i količina nalazi pod jednim iako je mnoštvo, a to jedno jeste mera jer se merom jedno najneposrednije odnosi prema mnoštvo, odnosno neodređenoj dvojini.

Pošto je količina određena merom, dalje se postavlja analogija sa drugim rodovima gde je u osnovi mera kao prvo posebno načelo, tako da se svako posebno merenje može da odvija samo pod jednom posebnom merom. Tako bi dužini mera bila dužina kao načelo, širini širina, zapremini zapremina, dok se dužina ne bi mogla meriti širinom jer pripada drugom načelu. Povezivanje različitih geometrijskih oblika i tela, odnosno odvojenih načela odvija se preko višeg pojma mere kao uzroka posebnih mera-načela i kao njihovog jedinstva u spoju omogućenom merom-uzrokom. Sva osnovna načela jesu, na narednom nivou "sveta ideja" načela ideja u njihovim zasebnim funkcijama, kao što su ideje "običnih brojeva", čoveka (pod bivstvujućim), i dr, dok što se više spušta hijerarhija stvarnosti niz svoje lestvice tim je veći "procenat" prisustva drugog načela kao neka vrsta "hiletičkog plusa"³⁰.

Ideje i Svetska duša

Na narednom nivou Platonove hijerarhije stvarnosti nalaze se ideje u užem smislu te reči, jer i idealni brojevi i geometrijske figure jesu ideje tj. idealni. Ideje su raspoređene prema hijerarhiji od najopštijih rodova do pojedinačnih ideja, ali je njihovo grananje složeno. Odredivši ideje kao nešto prvo, večno, nepromenljivo (ne može da nastane niti da nestane), isto, celovito po svojstvu (uvek i samo dobro i lepo), Platon je sa jedne strane utemeljio ontološki status ideje i okvir za konstrukciju teorije ideja, i sa druge strane dao dovršenje analoško-fenomenološkom metodu iznesenom u dijalozima, a zaslužnom za

dolaženje do pojma ideje. Iznad ideja nalaze se idealni brojevi koji kao i ideje iznesene u dijalozima imaju pored ontološke i sazajnu dimenziju:

"Na isti način (kao Empedokle) i Platon u *Timeju* (45 b) stvara dušu od sastojaka. Po njemu slično se sličnim saznaje, a stvari su sastavljene od načela. Isto je tako i u raspravama "O filozofiji" izloženo, tj. da samo živo bivstvujuće proizlazi iz same ideje jednog i prve dužine i prve širine i prve dubine i ostalo na isti način. Još i na drugi način (kaže Platon), um je jedno, znanje dva, (*Tim.* 37 b) (jer se odnosi samo na jedno), mišljenje je broj površine, a opažanje broj čvstog tela". (*De. An.* 404b 15-20)

Takođe brojevi imaju i etički aspekt čime obavljaju i funkciju uzroka etičkih ideja:

"...tako se prikazuje da su pravednost i zdravlje nešto dobro: tj. red i brojevi, jer dobro spada u brojeve i jedinice po tome što je samo jedno dobro ($\tau\delta\ \epsilon\upsilon\ \alpha\upsilon\tau\delta\ \acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\iota}\nu$). (Arist. *Eth. Eud.* 1218a 17-20)

Ideje su hijerarhijski razvrstane (bivstvujuće, živo biće, dvonožno živo biće, čovek, Sokrat) od najopštijih rodova do pojedinačnih ideja, tako da su jedne nadređene drugima i istovremeno vrše ulogu paradigme i slike kao što Aristotel svedoči:

Uz to, oblici su uzori ne samo čulnim (stvarima) nego i sebi samima, na primer rod, kao rod vrstama, pa će ista stvar biti uzor ($\pi\alpha\rho\acute{\alpha}\delta\epsilon\iota\gamma\mu\alpha$) i slika ($\epsilon\iota\kappa\acute{\omega}\nu$). (*Met.* 991a 29-32)

Ideje se, dalje preko duše "prenose" na matematičke stvari i preko njih, kao paradigme na čulnu stvarnost:

"I dobro misle oni koji kažu da je duša mesto ideja ($\kappa\alpha\iota\ \epsilon\upsilon\ \delta\eta\ \omicron\iota\ \lambda\acute{\epsilon}\gamma\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma\ \tau\eta\nu\ \psi\upsilon\eta\nu\ \epsilon\iota\nu\alpha\iota\ \tau\acute{\omicron}\pi\omicron\nu\ \epsilon\iota\delta\acute{\omega}\nu$), samo ne čitava već (ona) obdarena možnošću mišljenja". (*De An.* III 4, 429a 27)

Učenje o duši je središnji, ali veoma težak deo Platonovog sistema. Dijalozi, posebno *Timej*, samo nam pomažu ako ih uzimamo zajedno sa svedočanstvima³¹. Aristotel naglašava (*Met.* I 6 i XII 6) da Platon, pored ideja, postulira postojanje večnih i netvarnih matematičkih (stvari) odvojenih od ideja time što imaju "mного istog" i zato što se mogu kombinovati jedna sa drugom, dok su ideje hijerarhijski podvrstane pod nadređeni rod i, iako na određen način isprepletane, ne mogu se jednostavno mešati kao matematičke stvari. Iz drugih svedočanstava postaje jasno da su ove matematičke (stvari) povezane sa dušom. Izgleda da duša, kao mesto ($\tau\acute{\omicron}\pi\omicron\varsigma$) ideja, prima ideje u sebe i prerađuje ih u matematičke stvari, da bi ih potom projektovala na tvar oblikujući fizički svet³². Duša, dakle, kao posredujući entitet, odnosno načelo života, kretanja i mišljenja, prima uticaj od umnog i prenosi ga dalje, u preoblikovano tj. "oprostoreno" i "prošireno", čime se stvara svet čulnih stvari³³.

Pod dušom se inače podrazumevaju dve različite, ali povezane stvari kosmički entitet, Svetska duša, opisana u *Timeju* (35a) i u *Zakonima* (894a - 899d), i sa druge strane ljudska duša kao mikrokosmos, pri čemu Platon u dijalozima često istovremeno govori o opštoj i o pojedinačnoj duši. U svojoj ulozi posrednika između umnog i fizičkog carstva,

ona je sastavljena od aspekata koji reflektuju, kako ono što je iznad, tako i ono što je ispod nje³⁴. Karakteristično je da preko duše (dušine hipoteze) Platon uzvodi dijalektičkim putem do dobra u *Državi*³⁵, i takođe, ona ima centralno mesto u procesu sećanja (anamneze) u *Menonu*.

Dakle, osnovna struktura teorije ideja je matematizovana, ali brojevi imaju istovremeno ontološku, saznavnu i aksiološku funkciju tako da hijerarhija posebnih rodova ideja polazi od vrhovnih načela i ređa se do najposebnijih ideja. Tako od jednog, pozitivno određenog kao jedinice, nastaje sve bivstvjuće sadejstvom sa neodređenom dvojinom preko idealnih brojeva. Od jednog kao dobra po sebi, nastaje celina bivstvovanja ali i njena etička dimenzija posebno "vezana" u svojoj strukturi za brojeve (najvažnijih vrline ima četiri i sl.), kao i saznavne funkcije (um je 1, znanje 2, mišljenje 3, opažanje 4). Dakle, ograničavanjem neograničenog tvarnog načela nastaje struktura stvarnosti u svojim različitim aspektima kao što je suština, istina (u logičkom aspektu) od kojih nastaju poretki ideja prema precizno određenim odnosima proporcija (srazmera) da bi potom ideje u duši prelazile u matematičke stvari i tako delovale kao uzroci i paradigme na čulnu stvarnost.

Matematički brojevi i čulno-opažljive stvari

(1) Matematičke paradigme se nalaze između ideja i čulno opažljivih stvari a njihova veza je izgleda bila zamišljena kao prelaz sa idealnih na vidljive čulne brojeve, tj. geometrijske oblike. Čulni geometrijski oblici nastaju zahvaljujući misaonom poimanju geometrijskih oblika, kao što je opisano u *Menonu*, gde se dokazuje da se čovek svega seća, ali ne aktivno već podsticajem, što se dokazuje preko geometrije tako što i potpuno neobrazovan čovek navođenjem može da se "seti" Pitagorine teoreme. Iz matematičkih znanja neposredno se izvodi i besmrtnost duše, i to na osnovu tvrdjenja da, ako u sadašnjem životu postoje nenaučena znanja, iz čega sledi da istina stvari preegzstira u nama, onda je i čovekova duša besmrtna, tj. večna (*Meno*. 86b). Večna duša, u pojedinačnom smislu ideja pojedinačnog čoveka, seća se vrline, odnosno ima je u sebi, zbog čega uz pomoć podsticaja može sa tog ontološkog nivoa da razvije i određeno učenje o vrlini, odnosno znanje ideje vrline. Tako funkcioniše odnos matematičke stvarnosti i sveta ideja iz perspektive čulno opažljivog sveta. Odnos između čulnih stvari i sveta ideja je posredovan sa matematičkom stvarnošću na jedan postepen način:

"A likovi čvrstih (tela) misle se pre (čulnih) tela (καὶ τὰ στερεὰ σχήματα προεπινοεῖται τῶν σωμάτων), jer imaju netelešnu prirodu; ali ni oni opet nisu načelo stvari, jer njima prema zamišljanju prethode površinski likovi, pošto se iz njih sastavljaju čvrsta (tela). Ali ni površinske likove ne bi neko mogao da postavi za sastojke bivstvjućih stvari, jer svaki od njih se iznova sastavlja iz prethodećih linija, a linije zamišljanjem imaju pre sebe brojeve, utoliko što se ono iz tri linije naziva trougao, a ono iz četiri četvorougao. A pošto se nadalje ni prosta linija ne (može) misliti izvan broja nego od tačke do tačke povučena ima se dvojno, a svi brojevi sami spadaju pod jedno (jer i dvojnina je jedna dvojnina, a trojnina nešto

jedno, trojstvo, a deset neki jedan zbir brojeva)...". (*Sext Adv. mathem.* 259-261, *Test. Plat.* 32 Gaiser)

U ovom izveštaju bi moglo da zbuni to što se od čulnih stvari preko geometrijskih, njihovim svođenjem na brojne odnose, dolazi čak do jednog i dvojine, ali izgleda da bi ovde prva načela trebalo shvatiti pojmovno, odnosno kao sastojke prisutne na svakom nivou stvarnosti. U svakom slučaju ovde se vidi priroda gradacije unutar matematičke stvarnosti, ako se gleda obrnutim redom od iznesenog, od tačke do čulnih geometrijskih stvari³⁶.

(2) Na najnižem sloju stvarnosti, gde je pisutan i najveći "procenat" neodređene dvojine tj. stvari u odnosu na jedno, nalazi se mnoštvo čulno-opažljivih stvari nastalih preko geometrijskih oblika obično-matematičkog sloja stvarnosti. Zbog najvećeg prisustva neograničenosti u njima, izgleda da je Platon smatrao da je njihovo potpuno određivanje neizvodljivo jer im je, uostalom, to i priroda:

"No ideja neograničenoga ne sme se primenjivati na mnoštvo pre nego se potpuno vidi broj mnoštva, koji se nalazi između neograničenog i jednog. Pritom tada se može svako jedno svega pustiti u neograničeno i više za njega ne (treba) mariti". (*Phil.* 16d-e)

Preko primera sa gramatikom objašnjava se struktura stvarnosti kao tročlani odnos pojma jezika kao jednog, gramatike kao određenog broja i neograničenosti glasovnih i jezičkih mogućnosti. Naime, primer slova ili tona je pogodan da se pokaže da poznavanje neograničenih primera izgovora nije pravo poznavanje muzičkih pravila sastavljenih od dubokih i visokih tonova, intervala, njihovih granica i kombinacija. Tek poznavanjem pravila stiže se znanje o muzici, kao što se i jezik počinje da uči od slova:

"Glas koji izlazi iz usta kod svih nas ili svakoga jeste jedan, ali je opet neograničen po mnoštvu". (*Phil.* 17b 2-3)

Naime, glas je neograničen, ali u tom beskrajju postoje samoglasnici koji nisu jedno već više, zatim suglasnici, mukla slova (aspera) i sl. Dakle, neograničeno (čulno) se objašnjava preko neograničenih glasovnih mogućnosti, mnoštvo (kao mnoštvo ideja) preko gramatike kao mnoštva kome je određen broj i pojma govora kao jednog. Kada se odredi srednji sloj mnoštva, tj. ideje i matematički oblici, onda se svako jedno može prepustiti samo sebi, što znači da je nepregledno mnoštvo čulnih stvari neodredljivo, zbog čega se uostalom i drugo načelo na nivou vrhovnih načela i zove "neodređena" dvojina. Platon ukazuje na neodredljivost koja, tamo gde je najprisutnija (čulna stvarnost) i ne može, ali i ne treba da se kontroliše više nego što je moguće (potrebno) preko onoga što jeste mnoštvo ali se može ograničiti u određenom stepenu (ideje i brojevi).

Celinu slike Platonove stvarnosti ne bi trebalo shvatiti kao deduktivno izvedenu piramidu stvarnosti kako su je u kodifikovanom obliku shvatili kasniji platoničari i doterivali je u detaljima da bi složenost odnosa prvih načela kod Platona preveli na jednu radikalnu varijantu religioznog monizma. Platonova sistemska forma filozofije sačuvala je svoju otvorenost zahvaljujući, pre svega višestrukosti njegove metode, bilo sokratske

dijalektike kao generalizujućeg postupka, bilo elementarizujućeg postupka nasleđenog od pitagorejaca.

Dijalektika je najopštije utemeljena na najvišem nivou prvih načela kao najviših rodova i nehipotetičkih završetaka. Pošto se ona odnosi na suprotnosti, najviši rodovi su postavljeni kao najviši par suprotnosti, a njihov odnos trebalo bi razumevati kao protivrečnost. Tako se pojedinačni parovi suprotnosti, u krajnjoj instanci, uvek svode na izvornu suprotnost prvih načela kao osnovu koja omogućuje sve suprotnosti pa tako i svaku dijalektičku metodu. Dijalektički metod obuhvata dva osnovna smera - smer uopštavanja (generalizaciju) i smer rastavljanja (elementarizaciju), odnosno put od čulno-opazljivih stvari prema najvišim načelima, i put naniže od prvih načela prema čulnoj stvarnosti. Čak i ta dvostrukost metode jeste dijalektična u svom odnosu. Tako se kod Platona dijalektika višestruko određuje - od dijalektičnosti odnosa načela i sastojaka, preko dijalektičkog uzdizanja prema prvim načelima, do suprotstavljenosti ove dve metode u svojoj osnovi. Pri tom dijalektički odnos prva dva načela, kao odnos između protivrečnih pojmova jednog i ne-jednog ne treba shvatiti kao identitet u hegelovskom smislu, već jednost zadržava svoju nadređenost i pored potpune "jednakoizvornosti" osnovnih načela. Platon sa svoje strane generalizujućim putem jednost stavlja iznad istosti, dok Hegel, obrnuto, konkretnijem i određenijem identitetu daje prednost nad jednim³⁷. Platonova "dubniska" dijalektika prevazilazi "sokratski" put uzdizanja do najviših opštosti i uzroka zasnovan u sokratskoj usmenoj dijalektici³⁸, odnosno dijalektiku koja se bavi predmetima³⁹, već uključuje i obrnuti elementarizujući metod uključujući sve stepene stvarnosti (idealne brojeve, ideje brojeve, ideje) sve do sastojaka⁴⁰.

Dakle, za razliku od izvođenja strukture stvarnosti u svim njenim slojevima, prva načela u svojoj dvostrukoj, potpuno protivrečnoj funkciji vrhovnih načela i sastojaka, nalaze se kao pratemelji iznad i ispod cele hijerarhije, ali i u svakom njenom delu. Pošto prva načela mogu biti istovremeno na najvišem i na najnižem stepenu Platonove konstrukcije:

"Mogao bi se neko dvoumiti, treba li traženu nauku postaviti kao da je o načelima koja neki nazivaju sastojcima, jer svi postavljaju kako su te prisutne u složevinama". (*Met.* 1059b 21)

Na ovo pitanje neposredno se nadovezuje i pitanje šta je uopšte najniži stepen ili šta je sastojak ako je stvarnost neograničeno deljiva? Da li uopšte jedno može da sadrži toliko različitih određenja? Izgleda da upravo zbog preširokog određenja, Aristotel smatra da je akademijско shvatanje jednog neodrživo:

"A od onih koji kažu da je jedno načelo, suština i sastojak svih stvari, te da je broj sastavljen od toga i nečega drugog, gotovo svaki pojedini je govorio o broju na neki od tih načina, osim što niko nije kazao da su sve jednoće ne združive". (*Met.* 1080b 6)

Jedno u Platonovoj razradi teorije načela ima najrazličitija značenja. Jedno je vrhovno načelo, jedno je ideja, jedno je jedinica, broj je jedno, pojedinačna čulna stvar je jedno a i neodređena dvosmerna dvojina kao veliko-malo je takođe jedno. Upravo ovako

raznolika upotreba termina jedno vezana u jedinstven sistem, morala je da prouzorkuje brojne nedoumice i potom zbog prevelike napetosti u određivanju da dovede do nužne pojave različitih rešenja, ne samo u narednoj generaciji akademičara, već i kod samih Platonovih prijatelja i dugogodišnjih saradnika. Očigledan primer ovih nedoumica o jednom jeste dijalog *Parmenid* sa svim do kraja izvedenim različitim upotrebama ovog termina. Ipak, Platon je, u skladu sa svojim detaljno razvijenim osećajem za dijalektiku i za sistem, dao rešenje za svako pojedinačno određenje jednog⁴¹. Izgleda da se jedino u *Parmenidu* koristi termin jedno za sve njegove različite oblike ispoljavanja, dok se u većini ostalih dijaloga, kao i u svedočanstvima tačno može razgraničiti kada je jedno prvo načelo, kada idealna jedinica, broj ili ideja. Naravno svako od ovih određenja jeste jedno zbog čega se u *Parmenidu* i izvode različiti vidovi jednog i zbog čega se u tom smislu može jasnije sagledati uloga jednog ako se, umesto svih različitih odredaba upotrebi termin jednost⁴². Očigledno Platon smatra da je moguće da jedinstveno određenje jednog izdrži sve probe i da ostane centralni pojam njegove filozofije, dok su njegovi učenici svaki na svoj način drugačije rešili ovo pitanje. U tako određenoj ulozi jednog najjasnije se može sagledati do kraja izvedena dijalektizacija stvarnosti u Platonovoj filozofiji, koja se nalazi u višestrukim protivrečnostima⁴³ prevladivim očigledno jedino ako se prihvati Platonovo, do krajnjih konsekvenci izvedeno shvatanje dijalektike a time i totaliteta.

Iz perspektive ovako izložene Platonove ontologije, tj. sistematskog horizonta za interpretaciju dijaloga i uvida u celinu njegove filozofije, neretko doživljene kao razočaravajućeg šematizma⁴⁴, mogu se sagledati, odnosno, na nov način ukazati smerovi izvođenja i etičkih i političkih aspekata Platonovog učenja. Upravo preko pojma mere Platon određuje celinu svoga slojevanja stvarnosti i utemeljuje osnovne delove svoga učenja, jer je mera osnov svih mešavina, a sve je mešavina ispod prvih načela pa i etika i politika⁴⁵. Tako je i u etičkom učenju uslovljenom ovakvom ontologijom, jer se u Platonovoj filozofiji stalno moraju istovremeno držati zajedno horizontalni i vertikalni preseki stvarnosti, sve utemeljeno na mešanju (ontološkom - granice i neograničenog i etičkom - dobra i ne-dobra) prema stepenima opreka (dobro-zlo, uživanje-bol itd.), što dalje može biti u dijalozima manje ili više dosledno sprovedeno⁴⁶. Isto se može sagledati i u Platonovom utemeljenju politike, gde se u *Državi* iznosi paradigma politeje (*Resp.* 592b) izvedena iz jednog tj. dobra određena kao jednost u mnoštvenosti sveta (sve treba da je jednoobrazno, po poretku, jedna država, jedan posao itd.)⁴⁷, dok se u *Državniku* naglasak prebacuje na opšteg pojedinca - državnika kao najadekvatniji odraz mešavine u samom čoveku koja jedino može da sprovodi paradigmu države na neograničenost promenljivog istorijskog života u onom "ograničeno srednjem" (284e). Tako se, uz mnoga složena izvođenja u pojedinim delovima stvarnosti i posredujuću funkciju duše, izvode različite analogije kao kosmos-država-mikrokosmos (čovek) i dr. U svojoj osnovi sva ta izvođenja uvek imaju u pozadini, tj. utemeljena su na ontološkom paru ograničenog i neograničenog i onoga trećeg što proizlazi iz njihovog odnosa, tj. sveprisutnosti jednog i neodređene dvojine na svim stepenima stvarnosti i manifestacijama postojanja.

Platon je svoja filozofska istraživanja započeo, pod Sokratovim uticajem, razmatranjem, tj. podvođenjem posebnih vrлина pod opštije, da bi, potom utemeljio njihovu suštinu u idejama. Dalji pomak u građenju metode i strukturalnog okvira svog gledišta učinio je podvrstavanjem svih vrлина, odnosno dobara pod jedno jedinstveno vrhovno dobro kao njihovo načelo i uzrok. Tokom ovog filozofskog razvoja usavršavana je dijalektička tehnika, kako u jednom smeru uzdizanja od pojedinačnog ka opštijem, tako i u obrnutom, u smislu podele, kao razvrstavanja posebnijeg iz opštijeg. Na vrhu hijerarhije nalaze se najviši rodovi iz kojih se može izvesti celina stvarnosti do najsitnijih detalja. Vežba u logici i razlikovanje različitih upotreba termina kao i njihovih međusobnih korelacija, nesumnjivo je akademijska tekovina proistekla iz realne potrebe određivanja jednog kao višesmislenog i mnogog kao jednosmislenog, odakle se docnije razvilo celo učenje o sinonimima, polisemima, homonimima i sl. korišćenim u različitim značenjima ovih termina već kod Platonovih naslednika u Akademiji, ali i kod Aristotela. Osnovna Platonova namera se sastojala u određivanju celine postojanja i u sintetisanju misaonih dostignuća, nakon njihovog brižljivog ispitivanja, u jedinstven filozofski sistem. Upravo Platonovo mišljenje jeste prvo sistemsko mišljenje u istoriji filozofije, utemeljeno na prethodnim učenjima o jednom i sastojcima. Platon je upravo u sinoptičkom objedinjavanju obuhvatio sve prethodnike, ali ne eklektički već duboko sadržinski, što je vidljivo upravo na osnovu nepisanog učenja. Kao završni kamen celog poduhvata i najveća moguća sinteza pokazalo se određivanje jednog i kao načela i kao sastojaka. Time je, nakon određivanja najviših rodova kao protivrečnih jedno - ne jedno, do kraja izvedena najopštija moguća sinteza i dijalektika izvedena do najdaljih mogućih konsekvenci. Međutim, ovakva potpuna sinteza koja u sebi sintetiše i svoju potpunu protivrečnost, nešto što nalikuje Hegelovom spekulativnom izvođenju, očigledno nije mogla da izdrži zadatau napetost zbog čega je njen neminovni naredni korak, i pored kraće zadržke ovog procesa u vreme Speusipovog vođenja Akademije, bilo razdvajanje dva osnovna pravca kod Platonovih nastavljača, jednog čiji je proizvod vrhunio u Plotinovom neoplatonizmu i drugog, daleko ranijeg, u Aristotelovom odustajanju od cele više hijerarhije bivstvovanja.

NAPOMENE:

¹ Pod pojmom *nepisanog učenja* podrazumevaju se Platonova predavanja namenjena isključivo krugu njegovih saradnika i učenika. Za razliku od dijaloga objavljivanih i često prepisivanih u Antičko i kasnija vremena, zapisi sa predavanja održavanih u Akademiji samo su delimično sačuvani jer i nisu bili predviđeni za širu čitalačku publiku. Ova podela na dva osnovna učenja proističe iz Platonovog mišljenja da pravo znanje može da se prenosi jedino dugim i mukotrpnim procesom uzdizanja u neposrednoj komunikaciji, odnosno sabivanju (συνουσία) sabesednika. Temeljeći to shvatanje, između ostalog, i na sopstvenom iskustvu Platon je čvrsto stajao na stanovištu da nema potrebe iznositi suptilnije teorijske razrade pred oči javnosti, već samo potpuno zaokružene i ponekad pojednostavljene opšte teze svoga učenja. Međutim, to ne znači da *supisano* i *nepisano* učenje dva suprotstavljena ili potpuno zasebna izlaganja različitih teorija, već pre dve posebne metodologije rada primerene svojim ciljevima. *Nepisano učenje* (ἄγραφα δόγματα) služilo je naučnim i školskim svrhama dok je cilj dijaloga bio didaktički i prosvetiteljski. Pisano učenje se

može posmatrati kao ospoljenje nepisanog učenja, odnosno u dijaloškoj formi iznošenje izveštaja o već prihvaćenim ili razmatranim i na probu stavljenim tezama, zbog čega obe metode mogu da se posmatraju kao sastavni deo jednog učenja, sa jedne strane u njegovom čisto teorijskom, a sa druge strane praktičnom obliku. Osnovna ideja učenja je jedinstvenai nedeljiva i trebalo bi je posmatrati i tumačiti kao celinu. Sam naziv "takozvano ne(za)pisano učenje" je akademijski termin i potiče od platoničara. Dijalozi su *zapisani* za njihovo podsećanje, zbog čega oni, kada govore o usmenom učenju i ne(za)pisanom podsećanju koriste termin ne(za)pisano učenje. Vid. H. Krämer, *Platons Ungeschriebene Lehre u: Platon. Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen*, Darmstadt 1996, str. 255.

² Schleiermacherovo shvatanje hermeneutike i njegova metoda tumačenja Platona, sa favorizacijom dijaloga nasuprot odbacivanju svedočanstava, postalo je, tokom devetnaestog veka, dominantno metodološko gledište u platonističkim studijama. Pod njegovim snažnim uticajem bio je E. Zeller, čija *Istorija grčke filozofije (Die Philosophie der Griechen*, Tübingen 1846,1963) je zadugo bila glavni udžbenik istorije antičke filozofije, dok su Schleiermacherovi prevodi poslužili V. Cousinu kao uzor za francuski prevod Platonovih dijaloga. Sa druge strane, već nakon objavljivanja Schleiermacherovih prevoda u osvrtima na njegov metod, pored pohvala, pojavile su se i kritičke primedbe zbog nedovoljno argumentovanog izostavljanja posrednog predanja (A. Boeckh, W. Tenemann, F. Trendelenburg, Chr. Weisse i dr). Kritika Schleiermacherovog redukovano g tumačenja Platona oslonac je uglavnom nalazila u Aristotelovim izveštajima, čiji sadržaj upućuje na ezoterično, nepisano učenje. Osnovna Schleiermacherova argumentacija, iznesena u *Predgovoru* njegovih prevoda Platonovih dijaloga napisana je pod jakim uticajem romantizma, i naglašava shvatanje Platona kao filozofa-umetnika, tj. da su umetničko i filozofsko neodvojivi. Schleiermacher je schellingovski tumačio Platonovo shvatanje sveta kao "jedinstveno, iz pojedinačnih umetničkih dela sastavljeno božansko umetničko delo". Razlika između tradicionalne i filozofske hermeneutike upravo je omogućila novo razumevanje odnosa interpretatora i interpretiranog teksta. Tradicionalna hermeneutika je, zapostavivši usmenost (i svedočanstva o usmenom izlaganju), potisnula i pisane izveštaje o nepisanom predanju pretpostavljajući mu isključivo dijaloge. Ako se sagleda Schleiermacherov rez iz ugla odnosa objektivističke (tradicionalne) i filozofske hermeneutike, može mu se zameriti da nije reflektovao sopstevnu hermeneutičku situaciju, tj. romantičarski i schellingovski interes u interpretiranju Platona, kao i da nije dosledno sproveo svoje metodološko stanovište u celini svoga opusa, (kao u biblijskim studijama gde je u Novom Zvetu reč o svedočanstvima), već mu se odbacivanje usmenog predanja učinilo pogodnim samo u Platonovom slučaju. Međutim, kasniji istraživači i istoričari filozofije kanonizovali su njegov pristup čime je on postao opšteprihvaćen i merodavan za tumačenje Platonovog učenja. Nakon prvog svetskog rata, izraženo naglašavanje političkog aspekta Platonove filozofije pokrenuto Wilamowitzevim studijama, čiju intenciju su pratili mnogi nemački tumači, podstaklo je novo sagledavanje dijaloga, ali i pisama kojima je priznata autentičnost. Istovremeno sa ovom interpretativnom tendencijom, pojavilo se i odbacivanje svake mogućnosti tumačenja Platonove misli kao systemske filozofije (Paul Natorp, Nikolai Hartmann). Ponovni interes za metodu tumačenja Platonove filozofije postao je uočljiv tokom šezdesetih godina. Jedna grupa istraživača smatra da su svedočanstva o nepisanom učenju nedovoljna i nepouzdana (Vlastos, von Fritz, Tigerstedt, Wieland i Patzig) dok druga grupa autora (Krämer, Gaiser, Dirlmeier, Szlezák, Graeser, Gadamer, Findlay i dr.) tvrdi da je celinu Platonovog učenja moguće razumeti samo uz pomoć svedočanstava iz indirektn e tradicije.

³ Polemike o tumačenju Platonove filozofije i dalje su, nakon trideset godina od reaktualizovanja ovog pitanja, otvorene i veoma žive, što se vidi i po najnovijim zbornicima tekstova o Platonovom nepisanom i pisanom učenu, tj. celini njegove filozofije. Vid. *Platon. Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen*, (W. Wieland, M. Erler, G. Reale, T. Kobusch, R. Rehn, T. Borsche, T. Szlezák,

A. Soulez, A. Graeser, B. Mojsisch, M. Frede, B. Effe, J. Gosling, L. Brisson, H. Krämer), T. Kobusch - B. Mojsisch (Hrsg.), 1996, *Platon in der abendländischen Geistesgeschichte, Neue Forschungen zum Platonismus*, (J. Dillon, D. O'Meara, A. Meredith, W. Geerlings, W. Beierwaltes, J. Marenbon, C. Steel, B. Mojsisch, E. Mahoney, G. Rogers, K. Hammacher, M. Fresco, J. Halfwassen, Th. Kobusch, H. Holzhey, O. Pöggler), T. Kobusch - B. Mojsisch (Hrsg.), 1997, *Polis und Kosmos. Naturphilosophie und politische Philosophie bei Platon*, (D. Frede, A. Laks, A. Neschke-Hentschke, G. Reale, E. Rudolph, T. Szlezák, C.-F. von Weizsäcker) R. Enno (Hrsg.), 1996, H. Krämer, *Zu neuen Büchern über Platon* (Sammelrezension), u: *Allgemeine Zeitschrift für Philosophie* 22/1, 1997, 49-68, i dr.

⁴ Posao koji je najvećim delom obavio Gaiser reprint izdanjima (Hildesheim) Robina, Hermanna, Merlana i dr.

⁵ Tako je Krämer, da bi obezbedio svoju interpretaciju spreman da je svede na nivo "bezinteresne" predradnje: "Zato se ponovno zadobijanje posrednog Platonovog predanja ne može izjednačiti po nivou sa pojedinačnim tumačenjima Platona koja se rukovode jednostranim sistematskim interesom, već ono prethodi svim takvim pojedinačnim interpretacijama, tako što u dubljoj dimenziji menja materijalni supstrat na kome se mogu nadograđivati takve interpretacije. Ponovno istorijsko-doksografsko otvaranje posrednog Platonovog predanja ne prejudicira dakle nikakvo specijalno moderno viđenje Platona, već ostaje otvoreno, budući da se njime tek priprema novo tlo za neodređeno mnoga tumačenja Platona i sistematski vođene hermeneutičke perspektive. Teorija načela se podjednako može tumačiti analitički, transcendentalno-filozofski, fenomenološki, strukturalistički ili marksistički, ali se njeno istorijsko postojanje ili domet za Platonovu filozofiju ne sme zbog toga učiniti zavisnim od jedne od tih perspektiva". Vid. H. Krämer, *Platone e i fondamenti della metafisica*, Milano 1982, (dalje *PFM*), str. 319. Pošto nemački original ove studije još uvek nije objavljen kao knjiga, svi prevodi na druge jezike urađeni suna osnovu italijanskog izdanja, osim prevoda B. Mikulića urađenog prema Krämerovim skriptama (*Platonovo utemeljenje metafizike*, Zagreb 1997, str. 14)

⁶ Ni u jednom Platonovom spisu, uključujući i poznije dijaloge kao što su *Parmenid* i *Fileb*, nije do kraja izveden pregled celine stvarnosti. Tako se u *Sofistu* vrhovni rodovi ostavljaju u naporednosti, ali se nagoveštava da je ono što dalje ide nezapisano (*Soph.* 254) odnosno da suština bivstvjućih i nebivstvjućih ovde nije mogla da se bliže objasni. Vid. H. Krämer, *Platons Ungeschriebene Lehre*, Platon, Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen, Darmstadt 1996, str. 257.

⁷ Na primer za Grke je biološko proizvođenje stvarnost nesvodiva na nešto drugo jer je shvatana kao kosmološko proizvođenje, dok je dinamizam sveta u osnovi erotski a stvaranje proizlazi iz akta biološkog proizvođenja. Takva je bila srž grčkog načina mišljenja zasnovana na njihovom religioznom iskustvu. Naglašen izraz takvog načina mišljenja, često krajnje naturalističkog, može se videti u Empedoklovom učenju o stihijama (elementima) i silama ljubavi i mržnje, ali i u mnogim fragmentima presokratovaca.

⁸ L. Robin daje jedan shematski prikaz Platonove strukture stvarnosti (*La théorie platonicienne des idées et des nombres, d'après Aristote* (1908), Hildesheim 1963, str. 312, n. 274). Međutim, istovremena uloga načela kao sastojaka i preseči stvarnosti izuzetno otežavaju ovakve pokušaje.

⁹ Da transcendentnost jednog nije neoplatonistička novina, već da je reč o Platonovom izornom učenju vid. J. Halfwassen, *Der Aufstieg zum Einen, Untersuchungen zu Platon und Plotin*, Stuttgart 1992, str. 193-194.

¹⁰ Vid. H. Krämer, *ΕΠΙΧΕΙΝΑ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ*, *Zu Platon, Politeia 509b*, *Archiv für Geschichte der Philosophie* 51, 1969, str. 6-15.

¹¹ Vid. H. Krämer, *Arete bei Platon und Aristoteles. Zum Wesen und zur Geschichte der platonischen Ontologie*, Heidelberg 1959 (Amsterdam 1967), dalje APA, str. 423.

¹² Vid. u K. Gaiser, *Platons Ungeschriebene Lehre*. Studien zur systematischen und geschichtlichen Begründung der Wissenschaften in der Platonischen Schule. Mit einem Anhang: *Testimonia Platonica*. Quellentexte zur Schule und mündlichen Lehre Platons, Stuttgart 1963, 1968, dalje *Test. Plat.*

¹³ H. Gadamer (*Platons ungeschriebene Dialektik*, Kleine Schriften III, 1972 str. 47) daje prednost neodređenoj dvojini nad prvim načelom.

¹⁴ Vid. *PFM*, str. 124: "Metodologija Platonove teorije načela, inače uglavnom izgubljena u ovoj tački je očuvana, naime, sa argumentom da sama mnoštvenost iziskuje priznanje nekog protivnačela jednom, Platon se posebno distancira od sve-jednog u eleatizmu".

¹⁵ H. Krämer, *APA*, str. 541.

¹⁶ H. Krämer sa pravom smatra da načelo umnožavanja nije bilo zamišljeno jednostavno kao oprečno jedinstvu, kao određenje pluralizma postojećih stvari, već striktno protivrečno, kao ne jedinstvo, kao neodređeno i neograničeno, odnosno deljivo u smislu infinitezimalnog – načelo i supstrat svega posebnog mnoštva (*ἄπειρον πλήθος*): "Ova neograničenost je, inače, bila shvaćena na dvojak način: 1. kao kontinuitet u smislu neograničene veličine (modernom terminologijom >1) sa jedne strane, a sa druge strane kao kontinuitet u smislu neograničene maline (modernom terminologijom <1). Sa ovom univerzalnom dvostrukošću Platon je na prvom mestu ciljao ka jednoj filozofskoj osnovi matematičkog učenja proporcije i odnosa (1:1 - 2:1 - 3:1, i sa druge strane 1:1 - 1:2, 1:3 itd)." H. Krämer, *PFM*, str. 154-155.

¹⁷ Vid. S. Žunjić, *Aristotel i henologija*, Beograd 1987, str. 137: "Platon je očevidno bio prinuđen da prevlada dvostrukost dvojine i da je, izdvojeno od unutrašnjih članova i činjenice da je ona po broju sastavaka dvojka, za sebe i po sebi shvati kao nešto jedno. Tu dijalektičku mogućnost Aristotel ne može da prihvati kao takvu, pa primećuje da ona uveliko poništva polaznu razliku dvojine u odnosu na prvo načelo. Onda, naime, drugo načelo po formi nije lišeno onoga što daje jednost prvog načela."

¹⁸ Upor. *PFM*, str. 125.

¹⁹ Vid. W. Schwabe, "Mischung" und "Element" im Griechischen bis Platon. Wort- und begriffsgeschichtliche Untersuchungen, insbesondere zur Bedeutungsentwicklung von *ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ*, Archiv für Begriffsgeschichte, Supplementheft 3, Bonn 1980.

²⁰ Kao što je čest slučaj sa anglosaksonskim interpretarima i J. Dillon (*The Middle Platonists, A Study of Platonism, 80 B.C. to A.D. 220*, London - New York 1977, str. 5) nakon upuštanja u teoriju načela brzo odustaje zaključujući da je izvođenje stvarnosti bilo verovatno nejasno i samom Platonovom umu, što je jedna od dve uobičajene alternative shvatanja nepisanog učenja kod ovih autora - ili je Platonu nešto podmetnuto ili, pošto je, nakon širih i temeljnijih analiza to teško dokazati, samom Platonu bilo nedovoljno jasno o čemu se radi i prema tome je i celo nepisano učenje ustvari irelevantno za tumačenje Platonove filozofije (tako i D. Ross, *Plato's Theory of Ideas*, Cambridge 1968).

²¹ Vid. Teofrast, *Metafizika*, 6a 15 – b 17 (Gaiser, *Test. Plat.* 30). Na osnovu M i N knjiga *Metafizike* i preostalih izveštaja moguće je utvrditi da su se u Akademiji razvila tri glavna pravca učenja o prvim načelima. Prema prvom učenju ideje postoje odvojene od matematičkih entiteta (Platon), prema drugom ideje uopšte ne postoje (Speusip) i u trećem se ideje poistovećuju sa matematičkim entitetima (Ksenokrat). Ksenokrat je pri tom "pomešao" idealne i matematičke brojeve.

²² Međutim, Aristotel kritikuje nesabirljivost brojeva navodeći da platoničari ne broje već ređaju brojeve (*Met.* 1082 28-31), što se uklapa u Platonovo shvatanje mere, odnosno odvojenih podnačela.

²³ Iako se ovo učenje pogrešno pripisuje pitagorejcima, u funkcionahom pogledu ovaj fragment je jasan mada su u njemu zamenjeni nazivi jedno i jedinica, što je u navedenom tekstu promenjeno da ne bi izazivalo zabunu.

²⁴ I Aristotel insistira na razlici između jedinice (μονάς) kao jedne i jedinica (μονάδες) kao množine zbog toga što broj onemogućava jedinstveno načelo jer je uvek već nekakava množina. Da brojanje uvek počinje od broja dva bilo je opšteprihvaćeno mišljenje u Akademiji.

²⁵ "Idealni brojevi" je samo opšteprihvaćen tehnički termin, jer kada Aristotel pravi razliku između idealnih i matematičkih brojeva, on idealne naziva prvi (πρώτος) brojevi.

²⁶ Podele kubnih oblika nalaze se u Simplikijevim komentarima Aristotelove *Fizike*, 435 30 – 455 11 (Gaiser, *Test Plat.* 23).

²⁷ Platon je za tačku u geometriji koristio izraz nedeljiva linija zato što je tačku definisao kao kraj bez nastavka, dok je u fizici koristio tradicionalni izraz tačka-jedinica (μονάς) Ksenokrat je prvi govorio o nevidljivim linijama (Gaiser, *Test. Plat.* 22, 23b). Nedeljive linije detaljno analizira L. Robin u knjizi *La théorie platonicienne des idées et des nombres*, d'après Aristote, Hildesheim 1963, str. 229.

²⁸ Iako su Aristotelova svedočanstva prožeta njegovim vlastitim tumačenjem, moguće je razdvojiti neposrednu kritiku prethodnika i savremenika od svedočanstava. Naravno, ponekad je neuhvatljivo da li je neki stav Platonov, ili pripada drugim članovima Akademije manje ili više lojalnim izvornom učenju učitelja. Tako se o meri govori u ranijim knjigama *Metafizike* (A 1072a 33, I 1052b 15-1053b, M 1077a 25, N 1087b 35, A 992a 10 (prigovor) ali ne uvek na isti način. U određenom broju slučajeva moguće je, i pored različitih nedoumica, zaključiti na osnovu konteksta i rečeničnog sklopa, da li je reč o Platonovom shvatanju mere, opšteprihvaćenom učenju u Akademiji ili o Aristotelovoj kritici.

²⁹ Iako neki istraživači Aristotelovu kritiku izvođenja brojeva i geometrijskih oblika preko zasebnih načela, dovode u vezu tek sa Speusipom i Ksenokratom (J. Dillon, *The Middle Platonists*, London 1977, str. 27) očigledno je, na osnovu dijaloga, da je već Platon izveo, preko mere, posebne rodove ovih oblika.

³⁰ Vid. Ph. Merlan, *Beiträge zur Geschichte des antiken Platonismus, Kleine philosophische Schriften*, Hildesheim-New York 1976, str. 58.

³¹ L. Robin, *La théorie platonicienne des idées et des nombres, d'après Aristote* (1908), Hildesheim 1963,

Chapitair III, 4, L'Ame du Monde. Son rôle d'intermédiaire, 479-498.

³² O duši vid. H. Krämer, *Der Ursprung der Geistmetaphysik*, Untersuchungen zur Geschichte des Platonismus zwischen Platon und Plotin, Amsterdam 1967, str. 200 i L. Brisson, *Den Kosmos betrachten, um richtig zu leben: Timaios*, u: *Platon. Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen*, Darmstadt 1996, str. 233-236

³³ Ovaj proces je opisan, sa mnogo mitoloških opisa (od kojih je Demijurg glavni), u *Timeju*. Vid. L. Robin, *op. cit.* str. 498.

³⁴ Vid. L. Robin, *op. cit.*, str. 483-484.

³⁵ U vezi sa ovim pitanjem videti J. A. Brentlinger, *The Divided Line and Plato's Theory of Intermediates*, *Phronesis* VIII (1963), str. 146-66.

³⁶ U vezi sa slojem matematičkih stvari vid. S. Žunjić, *Aristotel i henologija*, Beograd 1987, str. 142: "Zašto je Platon pravio razliku između običnih matematičkih entiteta, ideja-brojeva i idealnih brojeva i zašto je idealne oblike i brojeve smatrao izvornijim od ideja? Posebno izdvajanje idealnih brojeva nije bilo izraz neke tobože urođene Platonove sklonosti ka neobičnom, već imanentna posledica njegove dosledne težnje da i u oblasti numeričke i idejne mnoštvenosti iznađe dublje osnove opštosti i jednosti. Trouglovi i trojke su mnoštveni; ali je idealni trougao jedan, a trojstvo jedno".

³⁷ Vid. *PFM* str. 246: "U *Jenskim spisima* je, oslanjajući se na Platonovog *Parmenida* (Hegel) još određivao apsolut u smislu identiteta i neidentiteta ili jedinstva razlikovanosti i nerazlikovanosti. Jednost i dvojinu Hegel tumači u smislu identiteta i neodređenosti i u svakom pojedinačnom bivstvujućem potertava njihovu saradnju, odnos i suprotstavljenosti. Osim toga kod obojce je sistemski sasvim dosledno kada Platon sa svoje strane generalizujućim putem jednost stavlja iznad identiteta, dok Hegel, obrnuto, konkretnijem i određenijem identitetu daje prednost pred jednim". O Hegelovom odnosu prema platonizmu W. Beierwaltes, *Platonismus und Idealismus. Plotin und Proklos im Vergleich mit Hegel*, 1972, str. 144.

³⁸ Iako je Platon, dakle, produžio svoja istraživanja na tragu presokratskih aitiologija, njegova filozofija nije mogla, nakon sofističkog peroda, više da se jednostavno nadoveže na učenja "fizičara", već je morala da bude posredovana Sokratovim učenjem, jer je jedino iz te perspektive mogao da se otvori prostor za ponovno postavljanje ontoloških pitanja. Za razliku od svojih prethodnika, ali i svojih neposrednih učenika, Platon je, pod Sokratovim uticajem, osim etičkog određenja prvog načela, na nov način shvatio i celovitost filozofskog ispitivanja kao procesa u kome su nerazdvojno vezani kako istraživač tako i predmet njegovog istraživanja. Naime, Sokrat je sofističku dijalektiku kao kritički protivmetod elejskom promišljanju jednog, preutemeljio usmervši je na samog ispitivača egzistencijalno zainteresovanog za samog sebe. Iz toga je, u narednom koraku proizašao i autentičan interes za istinom, što je Platonu otvorilo put za povratak presokratovcima iz sofističke dijalektike privida, mnjenja i retorike. Tako je Platon izvršio sintezu praktične sofističko-sokratske filozofije sa starijim istraživanjima uzroka i sastojaka stvarnosti nerazlučivo povezavši ontologiju i etiku, ali i sokratsku dijalektičku metodu sa presokratskom, uglavnom pitagorejskom, elementarizujućom metodom, što je postala sistemska tačka oslonca njegove filozofije u celini. Upor. *PFM*, str. 217.

³⁹ Vid. *Lah.* 194e, *Prot* 360d, *Hip. min.* 397b, *Phaed.* 97d, *Phaedr.* 261c, *Leg.* 816d, *Ep.* VII 344b i *Arist. Top.* 14, 105b 5, *Met.* 1004a 9.

⁴⁰ Upor. *PFM*, str. 144: "Dijalektika nadmašuje metodički pluralizam elementarizujućeg i generalizujućeg metoda. Odatle sledi da ona, time što integriše elementarizujući način mišljenja, nije jednostavno identična sa generalizujućom metodom".

⁴¹ Jedno(st) je načelo određivanja, identitet, samojednakost, istrajnost i jedinačnost. Prema svedočanstvima, svaka stvar, ukoliko je određena i ograničena, jeste jedno. Upor. H. Krämer, *Platons Ungeschriebene Lehre u: Platon. Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen*, Darmstadt 1996, str. 262.

⁴² Tako Krämer za dva grčka termina (čv, $\mu\upsilon\nu\acute{\alpha}\varsigma$) koristi jednu reč unità, tj Einheit. Vid. *Platone e i fondamenti della metafisica*, Milano 1982.

⁴³ Te protivrečnosti su saradnja jednog i ne-jednog, funkcionalna polivalencija načela (kao načela i sastojka), učestvovanje, nadsuštinsko određenje vrhovnog jednog, dakle ključni pojmovi njegovog učenja.

⁴⁴ H. Krämer smatra da "višeznačna i još nespecificirana, prividno prazna i formalna opštost teorije načela sadrži upravo i objašnjenje za teškoće da se ona "prenese kao ostale stvari" (*Ep.* VII 342c). Visok stepen apstrakcije očigledno je zahtevao postupno uvođenje preko produženih procesa učenja kako bi uopšte sa razumevanjem i uvidom mogao biti usvojen. Zato je sistematski opravdano što je teorija načela ostala "nepisano učenje" i da je za njeno prenošenje bila oblikovana posebna teorija i praksa učenja i podučavanja. Bez dugoročno planiranog uveštavanja i bez kontinuiranog dodira sa njom, ta se pojmovnost nije mogla ispuniti onim noetičkim uvidom koji jedini garantuje pravo poimanje i unutrašnje usvajanje. Čuđenje modernih kritičara zbog "apstraktne šturosti" i "praznog šematizma" nepisanog učenja samo potvrđuje i objašnjava Platonovu procenu o mogućnostima njenog prenošenja kao i didaktičke mere koje je zbog toga preduzeo". (*PFM*, 174) S druge strane već F. Schlegel (*Philosophische Vorlesungen 1800-1807*, Kritische Friedrich Schlegel Ausgabe, Vol. XI, hrsg. von J. - J. Anstett, 1964, str. 211.) smatra da ne izgleda da gubitak knjige o nepisanom učenju "uopšte ima ono značenje kaoje se naslućuje", ona "bi o njegovoj filozofiji dala malo novih i zanimljivih obaveštenja". W. Wieland (Uvod u vol. *Antike*, Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung, Stuttgart 1978, str. 27) "od male važnosti sastajališta filozofije kao takve" i "ni izdaleka onaj nivo filozofije koji je stalno prisutan u dijalozima", J. Mittelstraß (*Platon*, u: *Klassiker der Philosophie*, O. Höffe (Hrsg.), I, München 1981. str. 60.) "filozofski, tj. mereno prema vlastitim Platonovim kriterijumima dijaloškog i metodičkog mišljenja, te sistematizacije zaostaju daleko iza učenja u dijalozima". Na ovakve konstatacije Krämer neumoljivo uporno iznosi čitave nizove kontraargumenata, ukazujući i na emotivnu motivisanost kritičara, neupućenost u materiju, da bi ih na kraju sveo tri osnovna: "Stvarno ili prividno potcenjivanje Platonove teorije načela i sistema počiva u manjoj meri na argumentima nego na nedovoljnom poznavanju ili- kao kod nekih filologa - na filozofskoj nekompetentnosti ili, a to je slučaj kod filozofskih protivnika - na tome da se umesto bolje upoznatosti sa samom stvari, negira jedna velika filozofska tradicija čija istorija uticaja seže do današnjih dana". (*PFM*, 332.)

⁴⁵ Jedno je kao načelo bivstvovanja najtačnija i svrhovita mera prvog mnoštva, dakle ideahih brojeva (H. Krämer, *Über den Zusammenhang von Prinzipienlehre und Dialektik bei Platon*, u: *Das Problem der ungeschriebenen, Lehre Platons* (J. Wipperfurth Hrsg.), Darmstadt 1972, str. 436 i 439), dok je suština arete uređenost tj. ostvarenje jednog u mnoštvu (vid. *APA*, str. 135, 472, 538, 554) a unutrašnja jednost duše i njena slika - polis delo najviše etičke arete - pravednosti (*Resp.* 443c 9-e2).

⁴⁶ Vid. Aristotelovu kritiku nedoslednosti "čistih uživanja" i ukazivanje na pomešanost kako uživanja tako i vrlina (*EN* 1173a 15-27), gde razmatra ključne argumente polemike vođene u *Filebu*, inače umetničko-hipomnematičkom prikazu polemike Eudoks - Platon, Speuip i dr. Ovaj deo *Nikomahove etike* je višestruko značajan jer nam daje i podatke neposrednog poznavaoca ličnosti učesnika unutarakademijskih rasprava. Tako Aristotel na primer ukazuje da su Eudoksova tvrđenja (uživanje je dobro): "prihvatanje više zbog njegove vrline nego same po sebi, jer je on smatran izuzetno umerenim čovekom, pa su mislili kako nije podučavao kao prijatelj uživanja, već što je to u skladu sa istinom". (*EN* 1172b 15-17), ili spoljnu funkciju podučavanja: "...dok drugi (među Speusipovim sledbenicima) misle kako je zbog našeg života bolje prikazivati uživanje kao nešto nevaljalao, čak i ako nije, jer većina ljudi naginje uživanju i robuje ugodnostima, zbog čega ih treba povesti u suprotnom smeru, jer će tako stići do sredine" (*EN* 1172a 30-33) i sl.

⁴⁷ Vid. K. Gaiser, *Die Rede der Musen über den Grund von Ordnung und Unordnung: Platon, Politeia VIII 545d-547a*, u: *Studia Platonica*, Festschrift f. Gundert, 1974, 49-85.